

UN INDIÀ DEL BAGES:

LLOGARI SERRA I VILARMAU

(1773-1846)

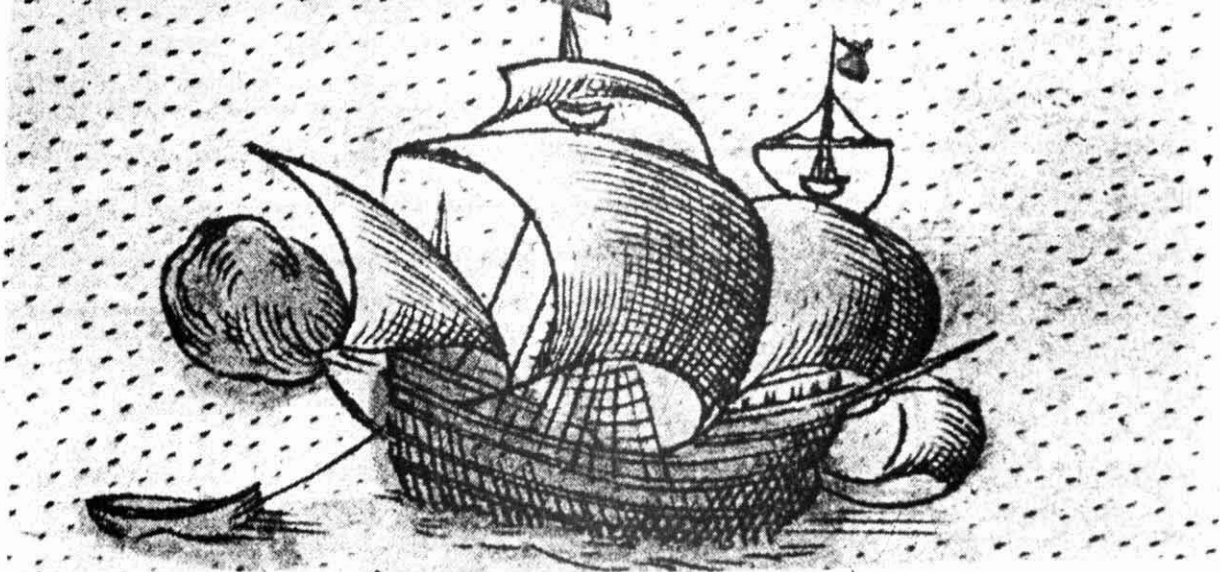
Àngels Solà i Parera

El present article intenta aportar un major coneixement de les relacions mercantils existents entre els «hisendats» de les comarques de l'interior i el comerç marítim establert amb les colònies americanes. La figura de Llogari Serra és, potser, una de les més destacades en aquest important procés del comerç català i, alhora força coneguda gràcies a la important tasca d'investigació que ha desenvolupat l'autora de l'article.

L'india, és a dir l'individu que anà a Amèrica a fer fortuna i va tornar a Catalunya fet, més o menys, un potentat, és una de les figures mítiques de la història social i econòmica de la Catalunya del segle XIX. Tanmateix, l'estudi de la biografia de diferents **indians** posa en evidència que no es pot parlar d'un prototipus únic, sinó que n'existiren de molt variats, segons quin fos el seu lloc d'origen, la procedència socio-econòmico-professional familiar, el tipus d'activitats desenrotllades a Amèrica i en retornar a Catalunya... Les notes biogràfiques que aquí es presenten sobre Llogari Serra i Vilarmau desdiuen alguns dels tòpics existents sobre els indians i ajuden a precisar el caràcter d'aquests individus i els diferents tipus que n'hi hagué a Catalunya.

L'emigració bagenca a Amèrica a principis del segle XIX si bé no arribà a la cota de les comarques del

litoral, va ser superior a la que es pot deduir de les dades proporcionades per J.M. Delgado. En una llista de 1.263 catalans que anaren a Amèrica entre 1765 i 1820 només hi consigna un bagenc (1). Gràcies a disposar de diferents notícies aïllades sabem que en el darrer quart del segle XVIII i en el primer del XIX uns quants bagencs estaven a Amèrica. (2). En 1788 Josep Soler i Freixau (Freixes en la documentació oficial) fou habilitat a Cadis per poder comerciar amb Amèrica i en 1796 ja era membre del consolat de Veracruz. El 1789 Ignasi Cantarell i Vicenç Solernou i Guitart eren comerciants a la mateixa ciutat i en 1796 ho era el germanastre d'aquest, Josep Solernou i Vallès; per últim, Francesc Solernou i Vallès hi residí en el segon decenni del segle XIX. D'altra banda, el 1802 el manresà Maurici Sagristà va obtenir l'autorització paterna per anar a

aquell continent i el 1806 consta com a comerciant matriculat a Veracruz. Joaquim Soler, el 1829, residia a Mérida (Yucatán) i feia 19 anys que estava a Amèrica. Antoni Cortés, natural de Manresa, el 1798 va signar un contracte amb l'apoderat barceloní de Manuel Torrents i Miralda, teixidor de vels i comerciant de Manresa, per establir-se a Cartagena de Indias a compte de M. Torrents. Fèlix Prat, soci de la companyia «Prat, Martí, Baldrich i Fuster» i el seu fill Maurici s'instal·laren com a comerciants a L'Havana. Jaume Torrents i Serramalera, de Moià, també fou comerciant en aquesta ciutat. Així doncs, Llogari Serra i Vilarmau no fou l'únic bagenc que residí a Amèrica en el primer quart del segle XIX. Quan els retorns, de moment només sabem que ell, els germans Solernou, Jaume Torrents i Serramalera, Antoni Cortés i Coll, i la filla de Maurici Prat van retornar a Catalunya. Val a dir que Antoni Cortés i Josep Solernou en tornar a la Península es van establir com a comerciants a Cadis, on aquest últim va morir el 1829 segons es veu en la correspondència del seu nebot Vicenç Solernou i Font.

Llogari Serra i Vilarmau, cabaler del Mas Serra de Calders, nascut el 1773, cap el 1790 anà a Manresa i es féu mestre veler. Des de data desconeguda treballà a casa del seu oncle Llogari Serra i Serramalera (nat el 1730 també al Mas Serra, de Calders) que també era mestre veler, si bé la seva ocupació era la de comerciant (3). El 1803 (4) s'embarcà cap a Veracruz on exercí el comerç, esdevenint un

dels comerciants matriculats de la ciutat; el 1817 era membre del Consulat de Veracruz i segons es dedueix de diferents referències segurament ho continuà essent fins que aquesta institució va desaparèixer quan els mexicans es van arrogar la independència (5).

Llogari Serra i Vilarmau a Veracruz, almenys de 1814 a 1825, va regentar -juntament amb Francesc Solernou i Vallès- els negocis que la societat Pau Miralda i companyia -de la que el seu oncle Llogari Serra i Serramalera n'era soci- tenia en aquell port. En concepte de pagament a cadascun d'ells se'ls assignà el 2% dels beneficis que la societat obtingués en les seves negociacions en aquell port, quantitat que no van cobrar fins el 1832 (6). A la vegada era el consignatari de diferents comerciants i companyies bagenques i barcelonines com Tomàs Soler i Molins, Francesc Vilaresau, Jaume Culla, Manuel Bovets, Miquel Vilaregut i Pons, Carles Torrents i Miralda, Ignasi Santasusanna, Vicenç Solernou, Francesc Solernou, Serra i Serena, Serra i Bovets,...

Gràcies a la correspondència que es conserva de Vicenç Solernou sabem que Serra a més a més va emprendre diferents transaccions comercials entre la Península i Veracruz, juntament amb els germanastres Solernou.

Així el 1822 des d'aquell port envià a Cadis 10 **sobornales** de grana valorats en 94.476 rals en els quals, els tres socis participaven a parts iguals; en 1825 es repetí l'operació amb la tramesa de 3 **so-**

bornales que foren venuts a Cadis pel seu consignatari Antoni Cortés. D'altra banda en 1824 Llogari Serra enviava a Francesc Solernou una relació de comptes (no s'indica en quins anys es feren aquestes negociacions) que pujaven 68.788 pesos a repartir a parts iguals entre els tres socis.

Per últim, pel febrer de 1828 el consignatari de Cadis passava comptes per la venda d'11 **sobornales** de grana a Londres en la que Llogari Serra interessava quasi 8.000 rals i en 1829 ho feia de la venda d'uns altres 38 pels quals li corresponien 113.753 rals. Així doncs l'activitat mercantil de Serra a Veracruz es desenrotllava paral·lelament sobre consignacions i sobre negociacions mercantils efectuades en societat amb altres comerciants bagenques que residien a la metròpoli. Amb aquest, almenys, triple tipus de participació, la figura de Llogari Serra i Vilarmau, com a possible prototipus del comerciant català establert a Amèrica a finals del segle XVII i primer quart del segle XIX, desdium, o més ben dit, introdueix major complexitat a la tipologia que n'ha esbossat J.M. Delgado (7). Aquest autor menciona l'evolució que s'observa des del predomini dels comerciants-aventurers que anaren a Amèrica a l'aparició de professionals a sou, o amb una petita participació, de les grans cases comercials catalanes. El que s'ha pogut refer de l'activitat de Llogari Serra a Veracruz complementa, al meu entendre, la generalització apuntada per Delgado.

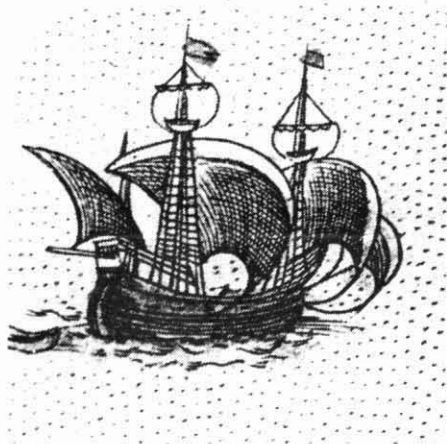
Només en poques ocasions la documentació específica amb quin tipus de productes s'iniciava el negoci. En una carta de mitjan 1824 Llogari Serra informa als germanastres Solernou que tenia «*mediería, tabinetes (teixits amb trama de cotó i ordit de seda), acero i otras cosillas*» per vendre. El capital recuperat i el guany aconseguit amb la venda l'enviava a Cadis o Londres en fragates de guerra (en el primer cas) o en vaixells francesos o anglesos (si es tractava del segon) en plata o bé, sobretot, en grana que es convertia finalment en líquid un cop era venuda. Aquest sistema d'extreure el capital en espècie fou un recurs àmpliament adoptat en aquests anys pels comerciants que residien a Amèrica per tal d'escapar de les urpes del corsarisme insurgent que de mitjan la dècada de 1810 i fins els anys de 1820, va proliferar en la ruta transatlàntica i de vegades també fins i tot en el Mediterrani (8). D'altra banda, la inseguretat en la navegació feia que els costos del transport de la plata cap als ports peninsulars s'encarissin molt; així doncs la repatriació de capital en colonials permetia solventar aquest problema (9). La preferència exclusiva de Serra per la grana -amb l'excepció de la plata- com a retorn quan en aquests anys el sucre era el producte que preferentment entrava com a retorn a Catalunya -segons ens diu J.M. Fradera-, es

deu haver d'entendre en la relació que aquests comerciants bagencs tenien amb la producció de teixits i per tant en el consum d'aquest colorant, encara que la grana no la venguessin a Barcelona. La quasi exclusivitat de la grana com a retorn en aquests anys potser responia a una continuïtat en l'adquisició de retorns que en els anys anteriors sí que potser arribaven al port barceloní. Això són, però, només hipòtesis.

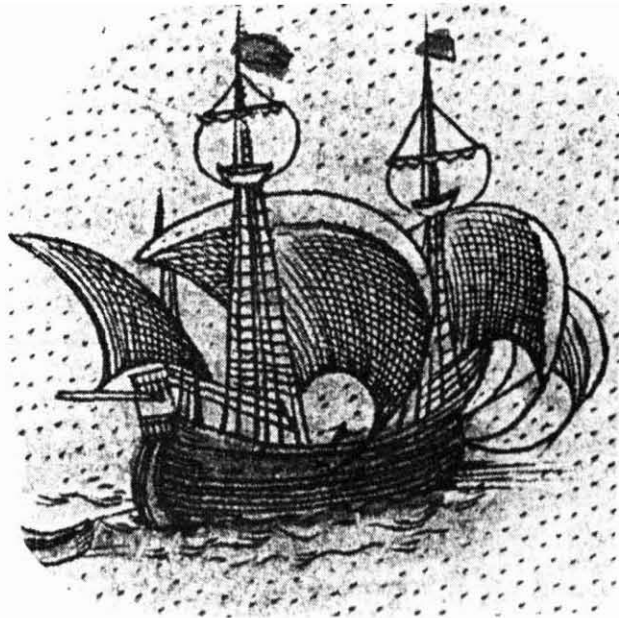
En els conflictius anys de 1820 en els que a Mèxic tingueren lloc la conclusió del procés d'independència, l'experiència iturbidista i la implantació de la primera república, Llogari Serra va continuar vivint a Mèxic liquidant negocis en els que, de vegades, intervenia com a soci i en d'altres era simple consignatari. D'altra banda també fou el consignatari d'alguns comerciants manresans que en aquests anys, malgrat les incerteses que s'abatien damunt el comerç transatlàntic, van continuar exercint el comerç amb Amèrica. En 1824, el bombardeig de Veracruz, des de la fortalesa de San Juan de Ulúa per part de l'exèrcit espanyol, l'obligà, de la mateixa manera, que a la majoria de comerciants residents a Veracruz, a traslladar-se a Alvarado. Des d'aquest port va anar a Jalapa «*a fin de procurar la colocación de dichas existencias lo que conseguí lo mejor que pude arreglado en aquellas circunstancias en que todos querían realizar i ninguno comprar. Por fin, al cabo de 8 meses de peregrinación me regresé a esta su*

casa con objeto de liquidar y arreglar cuentas». A més del que ell va poder portar de Veracruz, «*4.200 pesos de esta negociación*» (la societat entre els germanastres Solernou i Ll. Serra) *están en México i Jalapa hasta que se presente ocasión segura de que bajen a ésta, pues los caminos están infectados de ladrones en partidas o reuniones de consideración; ya tengo dadas mis disposiciones para que me los remitan cuando haya ocasión de escolta*». Malgrat tota una colla d'infortunis (robatori, pèrdua en el paper moneda, cinc bombes en la casa de Veracruz, catecismes de la constitució que no es podien vendre a causa del canvi del règim polític, pèrdua de dos «*riesgos de mar*»), Llogari Serra considerava que «*hemos sacado cada uno de nosotros desde luego una regular utilidad, que no es tan malo en tiempos tan calamitosos como ha cabido en suerte*». Part dels fons obtinguts per les vendes dels productes procedents de Catalunya els va invertir en l'adquisició de 38 **sobornales** de grana. El carregament format per la grana i 32.997 pesos *fuertes* que eren

«*mio, de usted (Vicenç Solernou) y otros amigos que tenían intereses en mi poder, para ponerlos a salvo, los mandé allá (a San Juan de Ulúa), en las varias tristes ocasiones que hemos estado amenazados de robo, saqueo y degüello*». L'objectiu era enviar la grana tan aviat com es pogués a l'Havana, Burdeos, Londres o Gibraltar on els seus consignataris se'n farien càr-

rec. La plata la volia enviar amb comboi de guerra cap a l'Havana. A començaments del 1825 el berganti de guerra francès *Le Genie* transportà els 38 **sobornales** de grana a l'Havana i després foren enviats a Londres on va costar vendre'ls fins el punt que es va pensar portar-los a Cadis. A Londres continuament arribava grana d'Hondures i Veracruz i els preus no paraven de baixar, però finalment es va vendre a mitjan 1829. A part d'aquestes negociacions, entre 1825 i 1828 Llogari Serra en va tancar d'altres, remetent sempre plata i grana més o menys als mateixos interessats de sempre, Francesc Antoni Vilaresau, Vicenç Solernou, Francesc Solernou, Miquel Vilaregut i Pons, Jaume Culla Casas, Ignasi Santasusanna i les societats Serra i Serena, Serra i Bovets, i Pau Miralda i Cia.

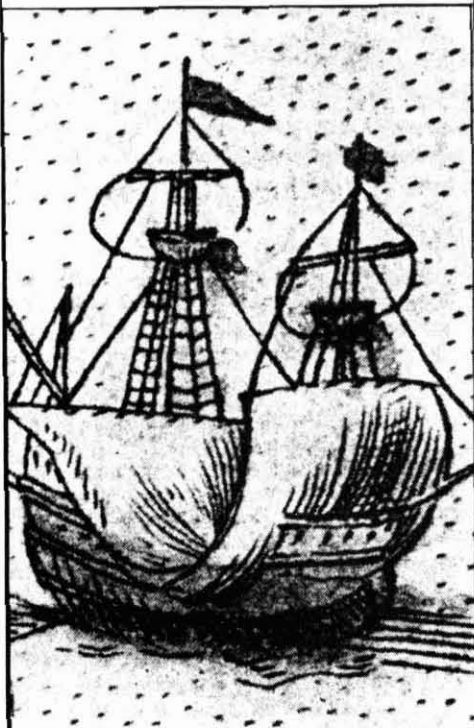
En 1825 embarcà 11 **sobornales** i 4.000 pesos cap a Londres i a l'agost de 1826 passava comptes de 33.000 pesos *fuertes* en els que 19 comerciants bagencs hi tenien part. Algunes d'aquestes liquidacions corresponien a les negociacions que van obrir alguns comerciants després d'obtenir, entre 1818 i 1827, una autorització reial per a comercialitzar amb Amèrica utilitzant vaixells estrangers per tal d'escapolir-se de la persecució dels corsaris i de l'alt preu de les assegurances -tal com ha explicat J.M. Fradera- (10). En aquestes especials condicions creades dins de la crisi del sistema del lliure comerç, pel setembre de 1824 Vicenç Solernou de Manresa, comunica al seu oncle Francesc Solernou de Barcelona, que prepara una tramesa d'aiguarent i paper a Veracruz, via Gibraltar, i l'anima perquè ell aprofiti també l'ocasió per enviar-hi mocadors de seda ja que «*como hiran en barco inglés y a nombre de los SS Anchabal ban seguros (...) de corsario*» i a més a més els mocadors podrien passar per ser de Lyon. També a finals del 1824 Santasusanna preparava una tramesa de *mascades* i mitges a Veracruz, passant per Gibraltar, a consignació de Llogari Serra. Els germans Torrents i Miralda també van obtenir permís per comerciar amb Amèrica sota aquestes noves disposicions. En 1825, se'ls concedí de fer un viatge rodó a Cuba exportant 200 tones de «*frutos del país*» i retornant amb productes colonials; l'any següent l'expedició sortia del port de Tarragona en el berganti suec *Gustavo Reinhold*. En alguns

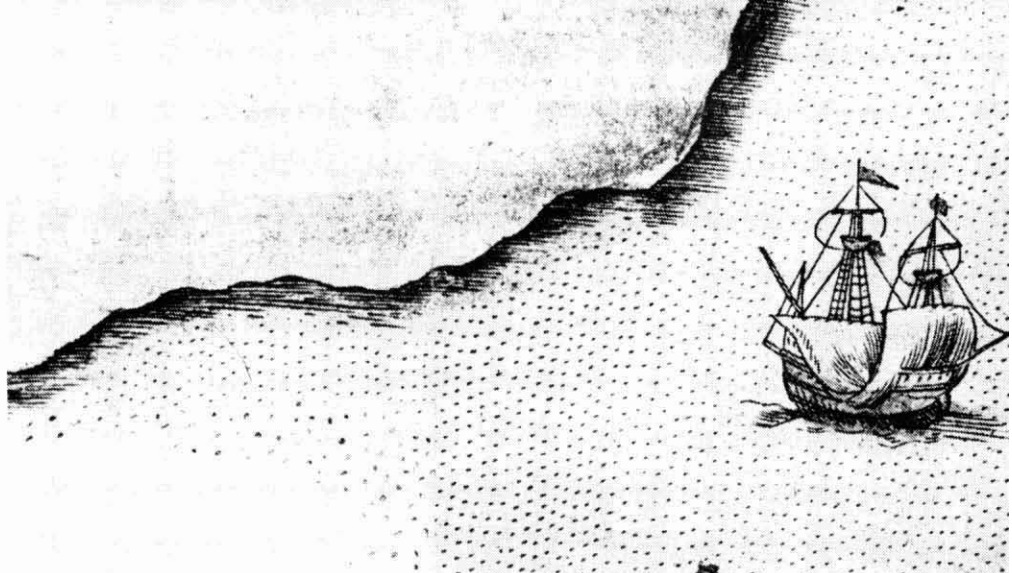
dels casos que s'acaben d'esmentar Llogari Serra era el consignatari amb tota certesa i en d'altres és possible que ho fos. Així doncs, Llogari Serra fou un dels individus que va fer possible que continuessin havent-hi intercanvis mercantils entre la Península i les colònies en el moment en què deixaven de ser-ho, relacions que com ha dit J. M. Fradera no es van arribar a trencar mai del tot.

Finalment, a conseqüència de la llei d'expulsió dels espanyols de Mèxic decretada el 1827, Llogari Serra hagué d'abandonar Veracruz i seguint una de les rutes d'aquesta emigració sortí cap a L'Havana on residí, tal com també va ocórrer en d'altres casos, durant un temps (11).

Sembla que va estar uns anys a L'Havana potser esperant si s'aclariria la situació a Mèxic per tornar-hi, però en 1830 retornà a la Península com es veu en les seves cartes que es troben en la correspondència de Vicenç Solernou. Primer residí a Cadis on tenia diners dipositats en mans del comerciant Antoni Cortés i Coll i en 1832 ja es trobava a Catalunya (12).

S'instal·là a Barcelona però passava temporades a Manresa i a Calders. Malgrat que en totes les escriptures notariales es qualificava com «*comerciante de Barcelona*», no s'ha trobat cap prova documental que demostrï que ho fos en aquests anys. Crec que emprà impròpiament aquesta definició professional tant perquè no l'he trobat com a soci de cap de les societats creades en els seus anys de resi-

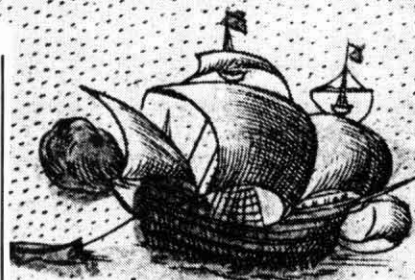

dència a Barcelona -l'inventari dels seus béns, d'altra banda, tampoc menciona que participés en alguna societat- i també perquè no consta com a comerciant a la llista de contribuents del 1838. Simplement, des del seu retorn a Catalunya i fins la seva mort -període que comprengué 14 anys-, Llogari Serra i Vilarmau es dedicà a viure de renda. Només va emprendre dues activitats, d'una banda féu algun préstec, essent en dues ocasions de grans quantitats de diners.

El 1839 deixà 9.000 lliures a interès del 3% -ben baix, car a Barcelona a les escriptures notariales normalment es consigna l'interès del 6%- i el 1845 en deixà 15.000 a Joan Torrents i Miralda, soci d'una important companyia mercantil i fàbrica de teixits a Manresa, al 4'5% d'interès (13). L'altra activitat que efectuà fou la compra d'un prat d'indianes a Sant Adrià del Besòs -pel preu de 33.500 lliures- (14), essent aquest l'únic immoble que va adquirir. Aquesta actitud passiva que va adoptar mentre a Catalunya es desplegava una notable activitat econòmica, (la transformació industrial, la creació del Banc de Barcelona, el gran moviment immobiliari, la desamortització eclesiàstica,...) s'ha d'entendre des de les coordenades vitals que l'envoltaven: era d'edat avançada -tenia 59 anys quan va retornar a Catalunya-, a més a més feia molts anys que estava fora del principat -en va passar uns 25 a Veracruz- i des de la seva sortida les coses havien canviat força, circumstàncies que havien de pesar en la seva actitud passiva i cautelosa; per altra part era solter i no tenia fills, la qual cosa faria que

no sentís l'obligació ni de deixar un patrimoni ni una gran fortuna als seus descendents.

Va morir el 1846. Segons va manar en el seu testament es van repartir unes 60.000 lliures, en concepte de llegats, entre una vintena de familiars (15). Així doncs constitueix un bon representant del «*tio de América*». A més a més féu llegats a l'Hospital de Sant Andreu de Manresa, a la casa de la Caritat de Barcelona, als pobres i manà els seus hereus que dotessin Calders d'un mestre de primeres lletres. Nomenà marmessors i hereus de la resta de béns als seus cosins Serra Farreras (eren fills dels seu oncle Llogari Serra i Serramalera) i al seu nebot Valentí Serra i Quingles que havia estat comerciant a L'Havana i llavors ho era a Barcelona. En morir, segons el seu inventari, els seus béns consistien en el prat d'indianes de Sant Adrià del Besòs que tenia llogat a una societat fàbrica, 7.000 francs en paper de la renda anual francesa que havia adquirit el 1840, 1.378 lliures en metàl·lic i 16.000 lliures i 9 pesos forts en tres crèdits (16). Sense que es mencioni en el seu inventari, Llogari Serra i Vilarmau posseïa en metàl·lic unes 70.000 lliures que es van distribuir segons els llegats establerts en el testament. No sabem on estaven dipositats aquests diners en vida de Llogari Serra, però se'n pogué dipositar immediatament després de la seva mort, car els llegats es van anar pagant des del mateix mes de la seva defunció tal com s'especifica en els corresponents protocols notariales. En total la seva fortuna rondava les 110.000 lliures. L'anàlisi dels béns

de Llogari Serra i Vilarmau ens presenta un altre exemple d'indià semblant als ja estudiats en un altre treball (17). Les inversions en aquests casos també foren: béns immobles, adquisició de papers de deute estranger (francès) o espanyol i préstecs. Llogari Serra i Vilarmau tampoc invertí en la indústria directament si bé, a diferència de la gran majoria d'indians del grup esmentat, va tenir contacte amb aquesta activitat productiva. Ja s'ha assenyalat com d'una banda comprà un prat d'indianes i que d'una altra va fer un important préstec a Joan Torrents i Miralda. Aquests desemborsaments s'han però, d'entendre tenint en compte les relacions familiars i amicals. El prat immediatament fou arrendat a «Pineda i Cia», en la que els seus parents Josep Serra i Farreras i Valentí Serra i Quingles - que després l'heretarien eren socis. Per altra part, Joan Torrents i Miralda era quasi de la família donats els molts lligams de parentiu i de societat que des de feia anys existien entre les famílies Serra i Torrents-Miralda (18). El mateix succeïa amb un altre deutor -en aquest cas de només 1.000 lliures-, Josep Badia i Dardet, amb qui existien unes relacions de parentiu i econòmiques iguals a les que tenia amb Joan Torrents i Miralda. (D'altra banda, en cap dels dos casos es pot assegurar que els deutors invertissin aquests diners en activitats productives i molt menys que les invertissin a la indústria, malgrat que ells fossin comerciants-fabricants-hisendats). Un cop conegudes aquestes circumstàncies podria dir-se que aquestes relacions

indirectes amb la industrialització o els industrials s'expliquen fonamentalment per les relacions de parentiu, més que per l'interès estricte en la indústria o en l'esperança en els beneficis que ella podia reportar.

Per a la generació posterior d'homes nascuts al Mas Serra, l'emigració de Llogari Serra i Vilarmau va constituir un exemple a seguir ja que tres nebots seus (nascuts entre el 1798 i el 1813) van anar a Amèrica -en un cas potser només se'n parlà que hi anés (19). Tanmateix cap d'ells s'instal·là a casa de l'oncle a Veracruz: tots anaren a Cuba. Que no hi anessin s'ha d'entendre com a conseqüència de la independència de Mèxic i de l'expulsió dels espanyols d'aquell territori.

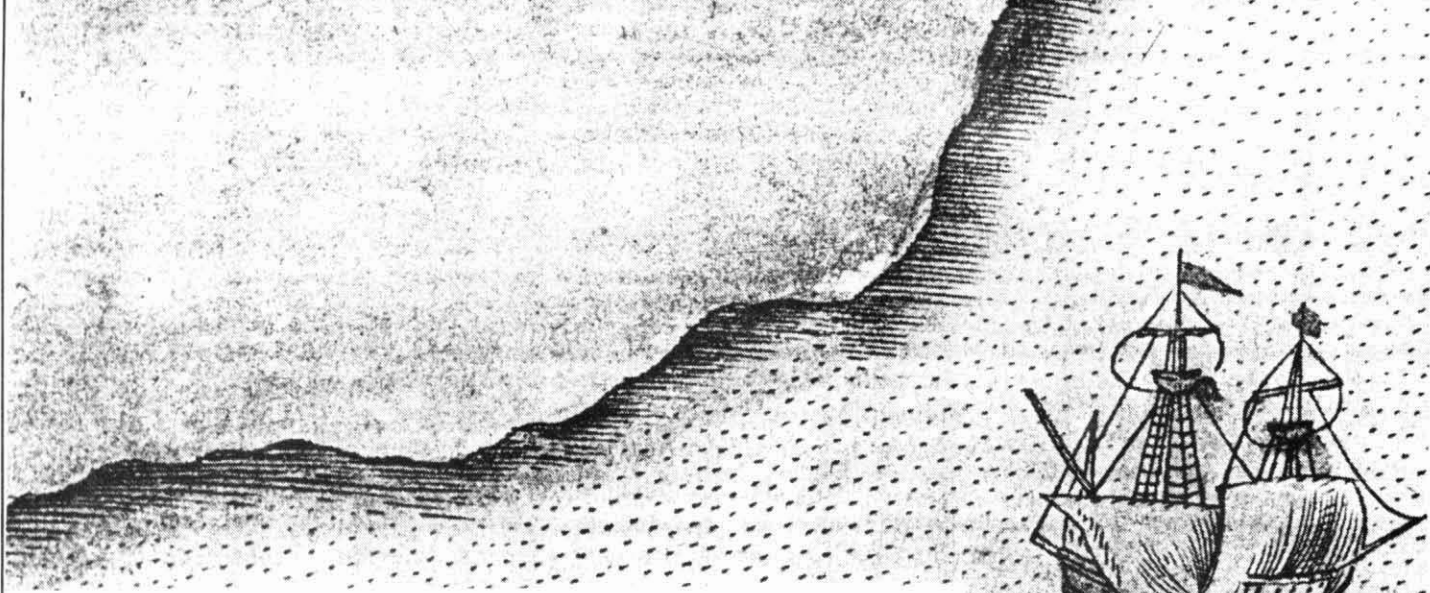
La biografia de Llogari Serra i Vilarmau pel que respecta al tema que ens interessa, és a dir, la figura de l'indià, permet extreure algunes conclusions que porten a establir una especificitat pròpia per a l'indià bagenc, hipòtesi que es confirmarà o s'haurà de rectificar quan disposem de més biografies d'indians del Bages. Destaca la peculiar trajectòria que el portà de la masia a la categoria d'indià (pagesia-mestre veler-comerciant-indià) que trenca amb la imatge lineal de la carrera de l'indià segons els tòpics existents: simplement l'exercici del comerç, o bé l'inici de la trajectòria en la carrera marítima (pilots i mariners). Enfront d'aquest retrat, Ll. Serra i Vilarmau exemplifica el tipus, o almenys una versió, de l'emigrant de les comarques interiors de Catalunya cap a Amèrica lligat a l'expansió de la indústria tèxtil cata-

lana -en la que personalment hi intervenien, o hi havien intervingut directament- i la voluntat de col·locar-la (ja fossin teles de seda o de cotó) en el mercat americà. Aquest vincle entre industrial i comerç transatlàntic que es detecta entre els indians del Bages en canvi, no existeix en el cas dels indians, per exemple, de Sitges o Vilanova on en els segles XVII i primer terç del XIX no existia producció tèxtil.

NOTES

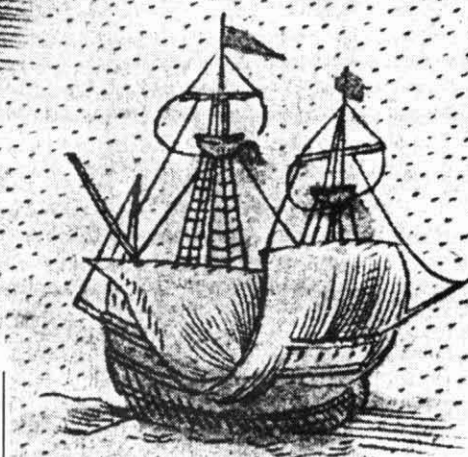
- (1) *La emigración española a América Latina durante la época del comercio libre (1765-1821). El caso catalán*, a *Boletín Americanista*, núm. 32, Barcelona, 1982, pp. 330 i 337.
- (2) *La informació documental que m'ha permès esbossar les següents notes biogràfiques està especificada en el meu treball Emigrants i indians del Bages (1790-1830), presentat a les III Jornades d'Estudis Catalano-Americans (en premsa).*
- (3) *Sobre la saga dels Llogaris Serra vegi's Ll. Ferrer: Els orígens de la industrialització a la Catalunya Central. Barcelona, 1986, p. 50. R. Vila: Los Serra Farreras (1787-1877). Actividades económicas e ideología de una familia burguesa en la Cataluña del siglo XIX. Tesi de llicenciatura. Barcelona 1986.*

- (4) El 26 de desembre de 1802 el seu germà Joan li concedí llicència «paraque embarcasse para hir al Mechico y en cualquier otra parte que quisiera hir», car no el necessitava en el conreu de les seves terres, tal com tampoc el necessità el seu pare, Manuel Serra (ja difunt), quan li donà llicència per anar a Manresa a aprendre l'ofici de teixidor de vels (d'això en feia uns 12 anys) Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa (A.H.C.M. a partir d'ara) notari Josep Masramon, 1803, foli 3.
- (5) Archivo General de la Nación. México, D.F. Ramo: Consulado, tomo 111, «Copiador de órdenes y libramientos de los Srs. Prior y Cónsules para gobernador de la Contaduría del Consulado», Expediente: «Borrador de libramiento de los años 1817, 1818, 1819.» Veracruz, El 1821 era tinent del Consulat segons M.M. Lerdo de Tejada: **Apuntes históricos de la heroica ciudad de Veracruz.** México, 1940, reedició, II, pp. 209-210.
- (6) A.H.C.M. Fons de famílies. Solernou. Lligall de correspondència de 1824 a 1832. (Carta datada a Manresa, 22-IV-1832). Tota la informació que a partir d'ara es donarà de l'activitat de Ll. Serra a Veracruz i dels gèneres i capital propietat de bagencs que negociaven en aquest mateix port s'ha extret de la correspondència Solernou.
- (7) **La emigración española**, p. 123.
- (8) Vegeu al respecte M. Costeloe: *Barcelona merchants and the Latin American wars of independence*, **The Americas** 1982, núm.4, pp. 433-436. J.M. Fradera: **Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna (1814-1845)**. Barcelona, 1987. p. 154 i 158.
- (9) Per una explicació d'aquestes transformacions en el capítol dels retorns vegeu J.M. Fradera: **Indústria i mercat**. p. 22 i següents.
- (10) **Indústria i comerç** pp. 149-154.
- (11) **El Noticioso Comercial y Científico de Veracruz**, 2-V-1828, l'inclou en una relació dels embarcats per a sortir a Veracruz. Sobre aquesta emigració de

Mèxic en aquests anys vegi's A. Solà: «La independència mexicana y la salida de capitales españoles residentes en México (1810-1830), a **Industrialización y Nacionalismo. Análisis comparativos. Actas del I Coloquio Vasco Catalán de Historia**. Bellaterra, 1985, pp. 339-353.

- (12) El 22 de setembre de 1832 atorgà poder a Manresa (A.H.C.M. notari Galetà Mas, 1832, foli 378).
- (13) Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (A.H.P.B. des d'ara) notari Francesc X. Moreu, 19-1-1839. A.H.C.M. notari Francesc A. Mas, 12-II-1945
- (14) A.H.P.B. notari Josep Manuel Planas i Compte, 5-II-1846
- (15) A.H.C.M. notari Francesc A. mas. Llibre de testaments 19-IX-1846.
- (16) A.H.C.M. notari Francesc A. Mas, 1846, foli 552 i A.H.P.B. notari Tomàs M. Quintana, 1846, folis 46 i 49. Els tres crèdits els tenia concedits a Joan Torrents i Miralda, Josep Badia i Benet Lligades.
- (17) A. Solà: **La independència mexicana**
- (18) Al respecte vegeu: FONOLLOSA, MATAS, PEREZ, RIBAS, VILA, VIRÓS: **Anàlisi de les famílies comerciants i manufactureres manresanes, 1790-1820**. Treball mecanografiat. Barcelona, 1985. Els apartats corresponents a les famílies Serra i Torrents. Vegeu també el treball de R. Vila.
- (19) Aquestes referències s'han recollit en la correspondència familiar que es conserva al Mas Serra.

ÀNGELS SOLÀ
 Professora d'Història a
 la Universitat de Barcelona
